

Magdalena Kopeć

Literackie portrety słynnych kobiet z czasów rzymskiej dynastii julijsko-klaudyjskiej (na wybranych przykładach)

Streszczenie

Okres schyłku rzymskiej republiki oraz początków cesarstwa, wypełniony walkami o polityczne wpływy, to czasy życia i działalności mężczyzn takich jak Juliusz Cezar, Oktawian August, czy Marek Antoniusz – jednak ważne role odgrywały także związane lub spokrewnione z nimi kobiety, które również zapisały się w historii, a ich dokonania nie można marginalizować. Dzieje należących do dynastii julijsko-klaudyjskiej kobiet budzą współcześnie duże zainteresowanie zarówno autorów, jak i czytelników, o czym świadczy nie tylko ich obecność w utworach jako bohaterki drugoplanowych, ale coraz częstsze poświęcanie im samodzielnych powieści. Sprzyja temu fakt obecności w ich życiorysach wątków o charakterze sensacyjnym, a także skomplikowany charakter relacji rodzinnych i osobistych zarówno na rzymskim, jak i egipskim dworze.

Podstawowym celem rozprawy była analiza literackich portretów wybranych kobiet związanych z dziejami starożytnego świata. Niniejsze badania mają charakter interdyscyplinarny; zastosowano w nich metodologie wykorzystywane przez historyków oraz literaturoznawców: zestawiono literackie portrety bohaterek ze źródłami historycznymi; odwołano się również do hermeneutyki. Jako podstawowe narzędzia badawcze wykorzystano metody: opisową, historyczno-krytyczną oraz porównawczą. Ponieważ głównym tematem rozważań niniejszej dysertacji są portrety kobiet, w pewnym zakresie opierano się także na ustaleniach feministycznie zorientowanego literaturoznawstwa

Struktura pracy ma charakter chronologiczno-problemowy. Dysertacja została podzielona na pięć rozdziałów; w jej obrębie można wyróżnić dwie główne części. Pierwsza z nich mieści ustalenia teoretyczne i dotyczy przede wszystkim kwestii związanych z powieścią historyczną, szczególnie w jej współczesnej, popularnej odsłonie. Relacje zachodzące pomiędzy literaturą a historią od wielu lat interesują literaturoznawców. Zostały one scharakteryzowane na początku pierwszego rozdziału. Następnie omówiono wybrane zagadnienia dotyczące powieści biograficznej i jej relacji z powieścią historyczną. Ostatni podrozdział pierwszej części dotyczy inspiracji antycznych w literaturze. Starożytność jest dziś bowiem zarówno podłożem i pretekstem do tworzenia dzieł literackich, w celu ukazania mechanizmów władzy, kreślenia portretów psychologicznych czy analizowania problemów społecznych.

W drugim rozdziale, opierając się na ustaleniach historyków, nakreślono sytuację kobiet w czasach panowania dynastii julijsko-klaudyjskiej, zaznaczając różnicę pomiędzy cesarstwem rzymskim a Egiptem. Antyczne społeczeństwa były patriarchalne, co rzutowało na podrzędną pozycję kobiet i ich podporządkowanie mężczyznom w publicznej sferze życia. Szczególne znaczenie kobiet uwidacznia się w polityce dynastycznej princepsów z dynastii julijsko-klaudyjskiej. Jako matki i żony kolejnych panujących gwarantowały trwałość dynastii i transmisję władzy cesarskiej w jej obrębie. W ostatniej części zarysowano tło historyczno-polityczne oraz status kobiet w Rzymie i Egipcie, skupiając się na ich życiu codziennym oraz publicznym. Zdecydowanie więcej przekazów dotyczy pierwszego aspektu, bowiem w Rzymie kobiety przebywały głównie w sferze prywatnej, domowej. Urzędy i działalność polityczna były zaś dostępne tylko dla mężczyzn. Inny charakter mają zachowane źródła egipskie. Jednak również tam kobiet dotyczyły liczne ograniczenia – pomimo iż mogły uzyskać znaczący udział w rządach jako żony i matki władców, pełniły funkcje kapłańskie, a nawet władzały samodzielnie przez wiele lat, to niezwykle rzadko nosiły tytuł faraona i najczęściej musiały rządzić z męskim przedstawicielem rodziny.

Kolejne części dysertacji zawierają analizę literackich reprezentacji wybranych bohaterów. Każdą z nich rozpoczyna krytyczne omówienie tekstów źródłowych, które stanowiły inspirację dla powieściopisarek i powieściopisarzy.

Trzeci rozdział dotyczy postaci Kleopatry VII. Ostatnia władczyni z dynastii Lagidów stała się jedną z ikon popkultury, chętnie eksplorującej zwłaszcza jej życie osobiste. Po nakreśleniu rysu historycznego skoncentrowano się na tekstowych wizerunkach królowej w wybranych współczesnych powieściach historycznych, dostępnych na polskim rynku wydawniczym. W kolejnych podrozdziałach scharakteryzowano literacko opracowane poszczególne etapy życia Kleopatry – od jej młodości, przez uzyskanie władzy dzięki protekcji Juliusza Cezara oraz relację z Markiem Antoniuszem, po wojnę z Oktawianem Augustem i wielokrotnie przedstawianą w sztuce śmierć królowej.

Czwarty rozdział poświęcono Liwii Druzylli, żonie cesarza Augusta i matce jego następcy Tyberiusza. Uważa się, że miała duży wpływ na decyzje swojego męża i odcisnęła piętno na tworzonym za jej życia ustroju imperium. Z przekazów historyków wyłania się dwuznaczny portret kobiety – dla sprzyjających jej autorów stanowiła wzór do naśladowania, według innych intrygowała i doprowadziła do wielu zbrodni, pragnąc zapewnić synowi tron. Ważny jest także rozdźwięk między oficjalnym, pozytywnym wizerunkiem Liwii, ukazywanej jako ideał żony i matki, a jej negatywnym konterfektem utrwalonym w kulturze. Również w tym rozdziale przyjęto układ chronologiczny, analizując literacką biografię Liwii od jej

młodości, będącej w dużej mierze wytworem wyobraźni twórców i obfitującej w dramatyczne wydarzenia, przez związek z Oktawianem Augustem aż do stopniowego odsuwania jej od władzy po śmierci męża i rozpadu relacji z synem.

Piąty rozdział dotyczy literackich wizerunków Agrypiny Młodszej, siostry cesarza Kaliguli, żony cesarza Klaudiusza i matki cesarza Nerona. Starożytni historycy ukazywali ją jako kobietę niezwykle ambitną i bezwzględną; taki jej portret utrwalił się w tradycji literackiej. Przekraczała ona granice stawiane w starożytnym Rzymie kobietom i miała realny udział w rządach za panowania męża oraz w pierwszych latach panowania syna. Opisywany rozdział poddaje analizie literackie przedstawienia w układzie chronologicznym, zwracając uwagę na najważniejsze momenty w jej życiu, podzielonym na trzy etapy – trudne doświadczenia młodości za panowania Kaliguli, który skazał ją na wygnanie, powrót do Rzymu i czas zdobywania politycznych wpływów za sprawą małżeństwa z Klaudiuszem oraz doprowadzenia do sukcesji syna, a następnie stopniowa utrata władzy i śmierć.

W odniesieniu do wszystkich bohaterek niniejszej pracy interesująca staje się kwestia ich literackiej legendy. W utworach o takim charakterze bardzo często uwypukla się pewne wydarzenia z biografii, lub omija te, które mogłyby zaburzyć „legendarny obraz” danej jednostki. W przypadku Kleopatry można wskazać trzy takie momenty – związek z Juliuszem Cezarem, a po jego śmierci z Markiem Antoniuszem oraz tragiczny koniec. Jeśli chodzi o Liwię Druzyllę, będzie to jej małżeństwo z Oktawianem, które zostało zawarte w atmosferze skandalu obyczajowego, a także doprowadzenie do sukcesji jej syna Tyberiusza. Natomiast punktami węzłowymi dziejów Agrypiny Młodszej są poszczególne etapy jej drogi do pozycji najpotężniejszej kobiety w cesarstwie (zwłaszcza małżeństwo z Klaudiuszem), której zwieńczeniem było przejście władzy przez Nerona, a następnie śmierci władczyni.

Rzymskie cesarzowe i arystokratki bywały drugoplanowymi postaciami literackimi, rzadziej poświęcano im samodzielne powieści – inaczej dzieje się w przypadku Kleopatry, jednej z najczęściej portretowanych w kulturze kobiet żyjących w antyku. Tymczasem są to bohaterki, których ambicja wykraczała poza ramy społeczne czasów antycznych.

W dysertacji podjęto próbę wyartykułowania, iż w popularnych powieściach o tematyce historycznej kryje się potencjał do dalszych badań, refleksji nad literackim obrazowaniem minionych czasów i poszukiwania odpowiedzi na pytanie o to, jak widzimy przeszłość i żyjących niegdyś ludzi.

31.05.2022

Magdalena Kopeć